

KAMIL ŁAWNICZAK

Uniwersytet Warszawski
ORCID 0000-0001-7869-1065

DOI : 10.14746/rie.2022.16.3

Zwrot praktyczny w studiach europejskich – założenia i możliwości zastosowania

Wstęp¹

W studiach europejskich wyraża się niekiedy pogląd, że dotychczasowe teorie i podejścia metodologiczne „głównego nurtu” nie są wystarczające lub nazbyt ograniczają sposób patrzenia na procesy polityczne związane z funkcjonowaniem Unii Europejskiej (Manners, Whitman, 2016). Jedną z odpowiedzi na tę diagnozę może być „zwrot praktyczny”², opisywany przez Rebecę Adler-Nissen (2016b) jako umożliwiający poznawanie UE z perspektywy tych, którzy ją tworzą. Zwrot praktyczny to nie tylko (i niekoniecznie) zwrot ku badaniom terenowym, lecz szersze zamierzenie metodologiczne, pomagające prowadzić wartościowe badania empiryczne, a zarazem obietnica rozwiązania (lub pozbawienia znaczenia) niektórych trudnych problemów natury teoretycznej. Politologicznym studiom europejskim przynosi on szansę zwrócenia uwagi nie na formalne instytucje i organy UE, lecz ludzi, którzy w nich działają oraz okazję do budowania pomostów do badań o charakterze socjologicznym i antropologicznym.

Praktyka społeczna to „sposób czynienia rzeczy”, społecznie znaczący i zorganizowany wzorec działania. Konceptualnie „praktyki” charakteryzują się relacyjnością i procesualnością, odnosząc się do robienia czegoś w sposób społecznie rozpoznawalny, w określonym środowisku społecznym, które może być interesujące z perspektywy badawczej (Pouliot, 2015, s. 241; Pouliot, Cornut, 2015, s. 299–300). Skupienie na charakterystycznych dla danego kontekstu sposobach działania wymaga uwzględnienia znaczeń, jakie tym działaniom są przypisywane. Szczególną wagę nadawaniu znaczeń przypisują badaczki i badacze posługujący się metodologią interpretatywistyczną (Yanow, Schwartz-Shea, 2014), co sprawia, że zwrot praktyczny często łączy się z jej przyjmowaniem.

Celem tego artykułu jest zaprezentowanie argumentacji na rzecz szerszego uwzględnienia zwrotu praktycznego w studiach europejskich, rozumianych jako studia nad integracją europejską, posługując się przykładem badań nad podejmowaniem decyzji i socjalizacją w Radzie Unii Europejskiej. W pierwszej części dokonuję przeglądu głównych założeń i obietnic zwrotu praktycznego. Druga część artykułu poświę-

¹ Niniejszy artykuł jest rozwinięciem mojego wcześniejszego tekstu w języku angielskim (Ławniczak, 2019), który został uzupełniony i gruntownie przeredagowany. Dziękuję anonimowym recenzentom za uwagi, które pozwoliły mi go poprawić.

² *Practice turn*, w języku polskim występuje również jako „zwrot ku praktyce” i „zwrot ku praktykom” – tłumaczenie „zwrot praktyczny” wydaje się jednak bardziej spójne z analogicznymi „zwrot kulturowy”, „zwrot performatywny”, „zwrot dyskursywny”, etc.

cona jest kwestiom metodologicznym – omawia jak podejście interpretatywistyczne w naukach społecznych łączy się ze śledzeniem praktyk i badaniem powiązanych z nimi znaczeń. W części trzeciej wskazują na pewne ograniczenia bardziej konwencjonalnego podejścia do tematyki podejmowania decyzji i socjalizacji w środowiskach ponadnarodowych, na które, moim zdaniem, dobrą odpowiedzią jest właśnie zwrot praktyczny, co precyzuję w części czwartej.

Teoretyczny wymiar zwrotu praktycznego

Zwrot praktyczny nie ogranicza się do jednej dyscypliny czy obszaru badań, ale z perspektywy studiów europejskich kluczowe znaczenie ma zwrot praktyczny w nauce o stosunkach międzynarodowych (Adler, 2008; Adler, Pouliot, 2011; Bueger, Gadinger, 2015; Feldman, Orlikowski, 2011; Hay, 2011; Navari, 2011; Ringmar, 2014). Najważniejszym pojęciem tego nurtu jest, oczywiście „praktyka” (często „praktyka społeczna”). Dla celów tego tekstu przyjmuję definicję sformułowaną przez Emmanuela Adlera i Vincenta Pouliota, według których praktyka (społeczna) to społecznie znaczący i zorganizowany wzorzec działania, które może być wykonywane mniej lub bardziej kompetentnie i na różne sposoby wiąże wiedzę/dyskurs i materialne aspekty świata społecznego (Adler, Pouliot, 2011, s. 4). Krytycy twierdzą, że w takim sensie praktyki były od zawsze przedmiotem zainteresowania nauki o stosunkach międzynarodowych czy studiów europejskich. Jednak praktyki społeczne rzadko stawiane były w centrum ich zainteresowania i nie stanowiły przedmiotu refleksji teoretycznej. Zamierzeniem zwrotu praktycznego jest uczynienie z praktyk kluczowego przedmiotu analizy, co wymaga odpowiednich ram teoretycznych (Bueger, Gadinger, 2015, s. 450; Ringmar, 2014, s. 6).

Tym co odróżnia praktyki od innych zachowań mających przypisane jakieś znaczenie jest iteracyjny, ujęty we wzorce sposób ich wykonywania (Adler, Pouliot, 2011, s. 5–6; por. Ringmar, 2014, s. 5). Praktyki społeczne usytuowane są między strukturami społecznymi i podmiotami sprawczymi, pozostając z nimi we wzajemnie stanowiących relacjach (Adler, Pouliot, 2011, s. 4–5). Praktyki mają zarówno aspekty cielesne i materialne, jak interakcje z przedmiotami i używanie ich, jak również mentalne i dyskursywne, wśród nich zwłaszcza „wiedzę towarzyszącą” (*background knowledge*), a także emocje czy motywacje (Bueger, Gadinger, 2015, s. 451).

Zwrot praktyczny podkreśla, że ład społeczny istnieje poprzez wykonywanie wspólnych praktyk, które z kolei opierają się na wiedzy towarzyszącej. Jest to wiedza ukierunkowana na działania i trudna do uchwycenia poza praktykami, z którymi jest powiązana. Stanowi ideacyjne tło praktyk, które „przekładają” ją na intencjonalne, społecznie znaczące działanie. Wiedza ta, w ujęciu teorii praktyk, nie jest po prostu przepisem na dobre wykonywanie danej praktyki, lecz jest z nią nierozzerwalnie związana (Adler-Nissen, 2016a, s. 37; Bueger, Gadinger, 2015, s. 451). Socjalizacja polega w tym ujęciu właśnie na pozyskiwaniu wiedzy towarzyszącej i poznawaniu przyjętych w danej grupie kryteriów poprawnego lub niepoprawnego wykonywania praktyk. Praktyki są zatem zawsze społecznie rozpoznawalne, a poziom kompetencji ich wykonywania podlega społecznej ocenie – ten punkt wyraźnie odróżnia praktyki od np. nawyków (Adler, Pouliot, 2011, s. 6–7, 16–17, 23).

Koncepcja praktyki jest elastyczna pod względem poziomu agregacji – można mówić o bardzo szczegółowych „mikro-praktykach”, jak również o ogólniejszych „zestawach” praktyk społecznych, związanych np. z pewnymi rodzajami działalności dyplomatycznej, jak spotkania na szczycie (Adler, Pouliot, 2011, s. 8; Bueger, Gadinger, 2015, s. 456).

Podejście skupione na praktykach odchodzi od często przyjmowanej dychotomii, w której racjonalistyczną logikę konsekwencji, odwołującą się do interesów oraz kalkulacji kosztów i korzyści, przeciwstawia się logice stosowności, opisującej działania zgodne z normami społecznymi. Zamiast przeciwstawiania sobie tych dwóch logik działania, zwrot praktyczny kieruje zainteresowanie ku temu, na czym opierają się przekonania aktorów na temat porządku świata społecznego, pozwalające im skutecznie na ten świat oddziaływać (Adler, Pouliot, 2011, s. 14; Bueger, Gadinger, 2015, s. 449–451).

Zwolennicy zwrotu praktycznego twierdzą, że stanowi on lepszy sposób analizowania polityki międzynarodowej z perspektywy różnego rodzaju działań czy interakcji, które się na nią składają. Jednym z obszarów, o którym będzie jeszcze mowa niżej, może być socjalizacja na poziomie ponadnarodowym – zamiast traktować ją jako stan warunkujący określone działania, badania skupione na praktykach mogą postrzegać socjalizację jako proces współwystępujący z wykonywaniem określonych praktyk, lub nawet zachodzący w konsekwencji ich wykonywania (Adler, Pouliot, 2011, s. 23).

Również znaczenie pojęć zależy od praktyk społecznych. Oderwane od nich definicje nierzadko okazują się jednostronne i uniwersalizujące partykularny punkt widzenia ich autorów (Schaffer, 2015). Ma to szczególne znaczenie w naukach o polityce, gdzie pojęcia pretendujące do obiektywności mogą w istocie ukrywać to, jak pewne dyskursy i decyzje polityczne wpływają na poszczególne osoby i społeczności (por. Shore, 2011). Takie powiązanie pojęć i praktyk stanowi ważną część krytycznego potencjału zwrotu praktycznego – może on pomóc w analizowaniu relacji i asymetrii władzy, konfliktów skrywanych pod pozorem stabilności czy też innych stosunków stanowiących między podmiotami działającym w rozmaitych kontekstach społeczno-politycznych (Adler-Nissen, 2016b, s. 95).

W literaturze z zakresu stosunków międzynarodowych występuje wyraźny spór jeżeli chodzi o rolę, jaką ma odgrywać „teoria praktyk”. Dla jednych, jak Emmanuel Adler i Vincent Pouliot, ma ona przede wszystkim umożliwiać międzyparadygmatyczny dialog, dostarczając wspólnego języka pozwalającego porozumieć się różnym nurtom badań z zakresu SM i budować między nimi mosty, co ma, zdaniem tych autorów, być warunkiem postępu wiedzy naukowej (Adler, Pouliot, 2011, s. 3). Zwolennicy traktowania teorii praktyk jako odrębnego sposobu badania świata społecznego, tacy jak Christian Bueger i Frank Gadinger, odrzucają jednak takie spojrzenie na postęp nauki. Podkreślają, że program badawczy pozbawiony mocnych i właściwych sobie fundamentów konceptualnych jest skazany na porażkę – próbując objąć wszystko staje się coraz bardziej ogólnikowy, rozmywa się w nim to, co miał wartościowego do zaoferowania, a przez nie ma on możliwości ukierunkowywania nowych, interesujących badań (Bueger, Gadinger, 2015, s. 449). Krytyczny względem zwrotu praktycznego Erik Ringmar również wskazuje na to, że jakkolwiek „zwrot” w naukach społecznych, jeżeli ma coś przynieść, musi dokonywać jawnych wyborów teoretycznych i metodologicznych (Ringmar, 2014, s. 3–4).

Bueger i Gadinger zwracają uwagę na negatywny sposób definiowania zwrotu praktycznego – mówienie o tym, czym zwrot praktyczny nie jest. Zamiast tego proponują podejście pozytywne, które, pozostawiając spory margines różnorodności, buduje wspomniane wyżej charakterystyczne fundamenty dla badań skupionych na praktykach. Nie chodzi tu o ścisłe zasady czy szczegółowe hipotezy, lecz pewne zobowiązania, które badacze i badaczki podążający za zwrotem praktycznym powinni podzielać. Autorzy wymieniają sześć takich zobowiązań: 1) skupienie się na procesach, a nie stanach; 2) umiejscawianie wiedzy w praktykach; 3) uznawanie zbiorowego charakteru wiedzy; 4) podkreślanie materialnego charakteru praktyk; 5) postrzeganie porządku społecznego jako wielości; 6) rozumienie świata społecznego jako „istniejącego dzięki wykonywaniu” (*performed into being*) (Bueger, Gadinger, 2015, s. 452–454).

Powyższe ujęcie nie unieważnia tego, o czym piszą Adler i Pouliot: że zwrot praktyczny może pomóc w budowaniu mostów między pewnymi stanowiskami teoretycznymi, a przynajmniej w przekraczaniu pewnych głęboko zakorzenionych dychotomii. Szczególnie istotny jest wkład zwrotu praktycznego w dyskusję na temat relacji między podmiotami sprawczymi a strukturami społecznymi. Praktyki, których nie można zredukować ani do czegoś indywidualnego, ani strukturalnego, pozostają we wzajemnie stanowiącej relacji zarówno z podmiotami, jak i strukturami. Struktury dostarczają wiedzy towarzyszącej i kryteriów oceny poprawności wykonania praktyk, podmioty wykonują praktyki, nadając im wymiar materialny, a zarazem są tym, kim są poprzez wykonywanie praktyk, wreszcie struktury osiągają ciągłość lub zmieniają się poprzez wykonywanie praktyk (Adler, Pouliot, 2011, s. 16; Ringmar, 2014, s. 15–17).

Zestaw zobowiązań przywołany powyżej zmierza ku określeniu spójnego, pozytywnego programu zwrotu praktycznego. Uważam jednak, że brakuje w nim jeszcze jednego istotnego elementu – metodologii i metod badawczych, których można użyć w badaniach skupionych na praktykach. Innymi słowy, konieczne jest określenie „jak” zwracać się ku praktykom (Bueger, Gadinger, 2015, s. 452, 457). W drugiej części tekstu pokazuję, że podejściem metodologicznym najbliższym zwrotowi praktycznemu jest interpretatywizm.

Metodologiczny wymiar zwrotu praktycznego

Adler i Pouliot podkreślają rolę, jaką w zwróconych ku praktykom badaniach polityki międzynarodowej odgrywa uwzględnianie nadawania znaczeń i usytuowania. Są to również kluczowe kwestie dla podejść interpretatywistycznych. Zarówno interpretatywizm, jak i zwrot praktyczny zwracają szczególną uwagę na usytuowanie aktorów społecznych i procesy nadawania znaczeń, jak również starają się pogodzić sprawczość podmiotów i wagę struktur społecznych (Adler, Pouliot, 2011, s. 8; Adler-Nissen, 2016b, s. 88). Można powiedzieć, że na poziomie metodologicznym między zwrotem praktycznym a interpretatywizmem istnieje wiele podobieństw i powiązań (Pouliot, Cornut, 2015, s. 302).

Interpretatywistyczne nauki społeczne skupiają się na nadawaniu znaczenia i podkreślają wagę kontekstu analizowanego zjawiska. Utrzymują, wbrew pozytywistom,

że standardy naukowości można wyprowadzać z innych źródeł niż nauki przyrodnicze, a kluczową cechą nauki jest systematyczność powiązana z samokrytycznym wątpliwieniem (Schwartz-Shea, 2015; Schwartz-Shea, Yanow, 2012; Yanow, Schwartz-Shea, 2014). Odrzucając dążenie do odkrycia uniwersalnych, obiektywnych prawd, metodologia interpretatywistyczna skłania się ku bardziej pragmatystycznemu ujęciu nauki (por. Rorty, 2009, s. 22) i stara się uchwycić to, jak tworzona jest społeczna rzeczywistość w rozmaitych kontekstach.

Interpretatywizm zakłada, że różne interpretacje rzeczywistości kształtują działania i praktyki aktorów społecznych (Hay, 2011, s. 168–169). Badanie nadawania znaczenia pozwala zrozumieć przyczynowość, którą w badaniach interpretatywistycznych określa się jako „usytuowaną” lub „stanowiącą”, odnosząc się do jej silnie kontekstualnego charakteru – chodzi więc nie o formułowanie ogólnych praw przyczynowych, lecz wyjaśnianie konkretnych przypadków (Schwartz-Shea, Yanow, 2012, s. 51–53; Yanow, Schwartz-Shea, 2014, s. XIV). Można stwierdzić, że wyjaśnianie zjawisk społecznych, zarówno w skali mikro, jak i makro, wymaga zrozumienia sposobów, w jakie ludzie robią pewne rzeczy (często będą to praktyki społeczne) oraz tego, jakie znaczenia łączą ze swymi działaniami (Pouliot, Cornut, 2015).

Zwrot praktyczny skłania do pogłębionych badań empirycznych, w których „teoria praktyk” stanowić ma raczej heurystyczne wsparcie niż zasadniczy punkt odniesienia (Bueger, Gadinger, 2015, s. 457). Interpretatywizm ma zgodne z tym ambicje, przyjmując „wysokie i wymagające standardy metodologiczne”, zwłaszcza jeżeli chodzi o zakres i głębię materiału empirycznego (Hay, 2011, s. 173). Istotne jest również to, że interpretatywizm podkreśla powiązanie metodologii, jako pewnego ogólnego spojrzenia na badania naukowe, i metod, jako konkretnych sposobów ich prowadzenia. Choć osoby prowadzące badania interpretatywistyczne korzystają ze standardowych metod, robią to z interpretatywistyczną wrażliwością (Schwartz-Shea, 2015).

Zarówno badania interpretatywistyczne, jak i zwrócone ku praktykom, wymagają solidnego i zróżnicowanego materiału empirycznego. Podkreśla się fakt jego wytwarzania przez osobę prowadzącą badania, niekiedy w opozycji do pozytywistycznego określenia „zbieranie danych”. Określenie to sugeruje bowiem, że materiał empiryczny w badaniach społecznych istnieje niezależnie od tych, którzy prowadzą te badania, czekając na odnalezienie, zmierzenie czy zapisanie (Yanow, Schwartz-Shea, 2014, s. 10–11). W badaniach interpretatywistycznych za kluczowe uznaje się natomiast osiągnięcie odpowiedniej ekspozycji na różnorodne znaczenia obecne w badanym kontekście społecznym, jak również ciągłe ulepszanie sposobu prowadzenia badań z uwzględnieniem tego, czego osoba je prowadząca uczy się w ich trakcie (Schwartz-Shea, Yanow, 2012, s. 34).

Dla stosujących metody interpretatywistyczne istotne jest osiągnięcie naukowej wiarygodności. Peregrine Schwartz-Shea i Dvora Yanow (Schwartz-Shea, Yanow, 2009, 2012) wymieniają pięć podstawowych zasad, które w tym pomagają: 1) gęsty, odpowiednio szczegółowy opis; 2) intertekstualność i triangulacja, czyli różnicowanie materiału empirycznego i zadbanie o kontakt ze zróżnicowanymi rozumieniami; 3) prowadzenie analizy negatywnej, czyli ciągłe sprawdzanie własnych interpretacji i wniosków, konfrontowanie ich z wyjaśnieniami alternatywnymi; 4) refleksyjność, czyli branie pod uwagę pozycji osoby prowadzącej badania względem badanego kon-

tekstu społecznego i osób badanych; 5) prowadzenie szczegółowego zapisu procesu badawczego i uzasadnianie odstępu od projektu badań.

Zwrócone ku praktykom badania interpretatywistyczne wymagają otwartości na rewidowanie własnego stanowiska i akceptowania niejednoznaczności (Schwartz-Shea, Yanow, 2012, s. 74–75). Aby pokazać potencjał zwrotu praktycznego i interpretatywizmu, w kolejnej części krótko przestawię niedawno zakończony jakościowy projekt badawczy, który nie mieścił się w tych podejściach. Choć przyniósł on wartościowe wnioski, w tym miejscu skupię się na tym, jakie teoretyczne i metodologiczne ograniczenia ujawniły się w czasie jego realizacji.

Ograniczenia konstruktywizmu głównego nurtu w badaniach nad socjalizacją i podejmowaniem decyzji w Radzie Unii Europejskiej

Rada Unii Europejskiej cechuje się skomplikowaną, zarówno pionowo, jak i poziomo zróżnicowaną strukturą, a procesy decyzyjne w niej zachodzące są złożone i zróżnicowane (Ławniczak, 2017). Procesy te mają jednak pewne wspólne cechy, takie jak decydowanie *de facto* na szczeblu urzędniczym (znaczący udział ministrów jest ograniczony (por. Fouilleux i in., 2005; Grøn, Salomonsen, 2015; Häge, 2008)), duże znaczenie norm nieformalnych (Lewis, 2003, 2010; Reh i in., 2013) oraz kultura konsensusu (Häge, 2013; Heisenberg, 2005; Ławniczak, 2018b; Lempp, Altenschmidt, 2008). Z perspektywy konstruktywizmu często łączy się te cechy z procesami socjalizacji zachodzącymi wśród urzędników z państw członkowskich, którzy współpracują w licznych organach przygotowawczych wchodzących w skład Rady (por. Ławniczak, 2015; Tosiek, 2016). Z pomocą śledzenia procesu (Beach, Pedersen, 2013; Ławniczak, 2018a), konstruktywiści mogą poszukiwać mechanizmów przyczynowych wiążących socjalizację z przebiegiem i rezultatami procesu decyzyjnego w Radzie UE, wyjaśniając przy tym ich znaczenie.

Takie podejście, zwykle przyjmujące epistemologię realizmu naukowego, może wykorzystać potencjał konstruktywizmu, jednocześnie uwzględniając stanowisko racjonalistyczne (teorii racjonalnego wyboru), szukając możliwości dialogu i wzajemnego uzupełniania się tych podejść. Głównym założeniem teorii racjonalnego wyboru jest tu uznanie, że podmioty podejmują decyzje na podstawie kalkulacji kosztów i korzyści ewentualnych działań. Stanowisko konstruktywistyczne uwiarygodniłoby potwierdzenie występowania mechanizmów, które nie pasują do tej instrumentalnej logiki, lecz opierają się na socjalizacji pewnych zachowań, przekonań czy nawet tożsamości, jak również pokazanie, jak wpływają one na proces podejmowania decyzji.

Badania, które prowadziłem w taki sposób, pozwoliły mi uznać siłę wyjaśnień konstruktywistycznych, jednak nie odrzucając alternatywnych wyjaśnień racjonalistycznych. Biorąc to pod uwagę uznałem, że „socjalizacja wpływa na przebieg (i potencjalnie również rezultaty) procesu decyzyjnego, jednak nie wyjaśnia go w pełni, a jej efekty są zróżnicowane [...] [P]rzyjmowane często w literaturze liniowe postrzeganie socjalizacji jako przechodzenia od lojalności narodowej i zachowań nastawionych na reprezentację rządu ku lojalności ponadnarodowej i zachowań nastawionych na uzgadnianie wspólnego stanowiska jest nietrafne. Badanie pokazało, że jedno i drugie zachowania oraz jedno

i drugie lojalności mogą współistnieć. Badani socjalizowani są nie tylko do norm sprzyjających ponadnarodowym kompromisom, ale też do szczególnego postrzegania swojej roli jako zarazem odpowiedzialnych za skuteczną reprezentację interesu narodowego i sukces procesu decyzyjnego na poziomie ponadnarodowym. Co więcej, socjalizacja nie zachodzi równomiernie wśród wszystkich, nawet pochodzących z tego samego kraju i o podobnie długim stażu pracy” (Ławniczak, 2017, s. 139).

Chociaż badania tego typu zwiększają naszą wiedzę na temat procesów zachodzących w Radzie (i szerzej: w różnych innych ponadnarodowych strukturach decyzyjnych), to pozostawiają wiele otwartych pytań, z którymi, jak uważam, nie są w stanie się zmierzyć. W szczególności, wiele z dualizmów czy dychotomii, akcentowanych przy konkurencyjnym testowaniu teorii, ma ograniczoną przydatność w konfrontacji z jakościowym materiałem empirycznym. Wśród nich są takie ugruntowane rozróżnienia teoretyczne, jak między interesami a tożsamościami, podmiotami a strukturami, przyczynowością a stanowieniem, czy zmianami zachowania i zmianami cech wewnętrznych podmiotów socjalizowanych.

Droga od powyższych konkluzji do zwrotu praktycznego prowadzi przez dostrzeżenie zasadniczych różnic na poziomie metodologicznym między różnymi wariantami konstruktywizmu. W istocie bowiem konstruktywizm obecny w nauce o stosunkach międzynarodowych nie jest, jako całość, odległy od podejścia zwróconego ku praktykom, które przedstawiłem w pierwszej części tego tekstu, jednak ze względu na wewnętrzną różnorodność poszczególne jego warianty mogą być od niego oddalone. W przypadku przywoływanych tu badań odnosiłem się głównie do konstruktywizmu Alexandra Wendta (2008), który, jak zauważył Friedrich Kratochwil (2006), akceptuje bliskie pozytywizmowi podejście epistemologiczne, odróżniając się od liberalizmu i realizmu głównie przyjmowaną ontologią naukową (por. Jackson, 2011). Taki „konstruktywizm głównego nurtu” poświęcił swoje socjologiczne i filozoficzne korzenie by lepiej dopasować się do oczekiwań panujących współcześnie w amerykańskich naukach o polityce (Adler-Nissen, 2016a, s. 29).

Podejście zbudowane na tych fundamentach teoretycznych okazało się niewystarczające by w satysfakcjonujący sposób ująć to, co dla aktorów procesów decyzyjnych zachodzących w organach przygotowawczych Rady pozostaje często niewypowiedziane i uznawane jest przez nich za oczywiste. Dychotomie, pomocne przy konceptualizacji mechanizmów przyczynowych czy typologizowaniu przejawów socjalizacji, miały ograniczoną użyteczność w konfrontacji z pełnym niuansów i niejednoznaczności materiałem empirycznym (Adler-Nissen, 2016b, s. 93). Poniżej staram się zwrócić uwagę na te kwestie z zakresu badań nad decydowaniem i socjalizacją w UE, w których zwrot praktyczny może pokazać swoją przydatność.

Potencjał zwrotu praktycznego

Zwrócenie się ku praktykom może, po pierwsze, pomóc uniknąć wpadnięcia w pułapkę trudnych i być może nierozwiązywalnych problemów dotyczących relacji struktur społecznych i podmiotów sprawczych. Uwidacznia się to na przykład w badaniach dotyczących socjalizacji. Zürn i Checkel zaproponowali klasyfikację mechanizmów

socjalizacji m.in. ze względu na to, czy wychodzą one od podmiotów, czy też struktur (Zürn, Checkel, 2007). Jednakże, co mogłem zaobserwować we własnych badaniach, ocena tego, czy dany fragment materiału empirycznego wskazuje na jedną lub drugą kategorię bywa trudna i okazuje się raczej przedmiotem subiektywnego odczucia niż neutralnej klasyfikacji. W przypadku analizowania wywiadów napotyka się wypowiedzi odnoszące się do pewnych przekonań lub działań jednostki, które jednak zawierają w sobie sugestię, że są one podzielane wśród grupy, w której dany rozmówca funkcjonuje. Nie jest jasne, jak mielibyśmy ustalić, czy to, co te osoby robią lub myślą wynika z podmiotowej perswazji czy raczej przyjęcia strukturalnie podtrzymywanej roli, bo różnice między jednym a drugim mechanizmem, choć wyraźne teoretycznie, nie znajdują odzwierciedlenia w wypowiedziach badanych. Zmiana perspektywy teoretycznej na spójną ze zwrotem praktycznym pozwala uniknąć tego rozdzwiewku. Zamiast rozdzielania czynników podmiotowych i strukturalnych można wówczas dostrzec jak łączą się one ze sobą poprzez praktyki – socjalizacja staje się tu procesem towarzyszącym tym praktykom, wynikającym nie ze źródeł podmiotowych, albo strukturalnych, lecz z mediowanej przez praktyki relacji między nimi.

Po drugie, zwrot praktyczny może również analogicznie pomóc w zrozumieniu zależności między zachowaniem a cechami wewnętrznymi (jak np. przekonania i tożsamości) jednostek socjalizowanych w kontekstach społecznych, takich jak organy przygotowawcze Rady. Na przykład, gdy rozmówcy w wywiadach mówią, że pewne rzeczy „robi się” w określony sposób, bądź też stwierdzają, że wszyscy tak właśnie coś robią, w istocie dotyczą obu elementów powyższego rozróżnienia – bezpośrednio odnosząc się do zachowań, ale również, o ile nie opatrują takiego stwierdzenia dystansującym komentarzem, sugerując swoje przekonanie co do ich słuszności i istotności. Ścisłe trzymając się powyższego rozróżnienia i zachowując ostrożne podejście w interpretacji materiału empirycznego, musielibyśmy jednak stwierdzić, w zdecydowanej większości przypadków, brak dowodów na kształtowanie się głębokich przekonań i zmiany w tożsamości krajowych urzędników. Co więcej, większość bezpośrednich odniesień do przekonań w rozmowach dotyczy przypadków, w których badani dystansują się od tego, jak wszyscy myślą lub co wszyscy robią. Zwrot praktyczny nie unieważnia tego problemu, jednak pozwala nam zauważyć, że różnego rodzaju normy społeczne mogą być praktykowane bez ich głębokiego zinternalizowania, a mimo tego mieć istotne znaczenie dla procesów politycznych, w których to praktykowanie ma miejsce (Adler-Nissen, 2016b, s. 93).

W badaniach procesu decyzyjnego często pojawia się jeszcze jedna dychotomia, która stanowiła zresztą oś badań opisanych w poprzedniej sekcji – między racjonalistyczną logiką konsekwencji a zorientowaną na normy logiką stosowności. Podczas analizy materiału empirycznego często trudno jest uciec od stwierdzenia, że logiki te przenikają się i uzupełniają lub żadna z nich nie pasuje do tego, o czym mówią badania. Zwrócenie się ku praktykom pozwala odejść od tej dychotomii, m.in. poprzez uwzględnienie logiki praktyczności i logiki nawyku, w tym działań uznawanych przez badanych za „oczywiste” i „zdroworozsądkowe” (Hopf, 2010; Pouliot, 2008).

Po czwarte, w badaniach jakościowych nierzadko natrafia się na pewne sprzeczności w materiale empirycznym – poszczególni badani odmiennie opisują swoje doświadczenia, działania i przekonania. Różne osoby mogą wykonywać pewną praktykę,

ale rozumieć ją inaczej. Może być również tak, że dana praktyka ma różne, podzielane przez pewne grupy znaczenia. Badani mogą uzasadniać swoje rozumienie powołując się na szerszy kontekst, taki jak cel istnienia instytucji, w której pracują, czy prawomocność całego procesu, w którym uczestniczą. Wszystko to może wskazywać na społeczne napięcia i skłaniać do głębszych badań danej kwestii, zwłaszcza interpretatywistycznych dociekań służących wyjaśnieniu tych sprzeczności od strony znaczeń nadawanych przez badanych różniącym ich aspektem interesujących nas procesów czy przestrzeni politycznych (Ringmar, 2014, s. 11–13).

Po piąte, zwrot praktyczny i interpretatywizm zwracają uwagę na dokładną analizę materiału empirycznego, takiego jak transkrypcje wywiadów, ze szczególnym uwzględnieniem luk, niedopowiedzeń czy przemilczeń (por. Fujii, 2017). Przykładowo, należy zwrócić uwagę na przysłowki, którymi rozmówcy opatrują opisy różnych podejmowanych działań, jak np. „czasami”, „zawsze”, które sugerują, czy dany sposób działania jest ustaloną praktyką.

Na koniec warto zwrócić uwagę na możliwości, które dają interpretatywistyczne metody analizowania procesów społecznych. Jedną z nich jest śledzenie praktyki (*practice tracing*) – zwrócone ku praktykom przetworzenie metody śledzenia procesu, oparte na interpretatywistycznym rozumieniu celów i granic możliwości przedsięwzięć naukowych.

Punktem wyjścia dla śledzenia praktyki jest uznanie, że dociekania w ramach nauk społecznych mogą ustalić przyczynowość jedynie lokalnie. To kontekst nadaje praktykom ich społeczne znaczenie i moc wpływania na świat społeczny. Celem śledzenia praktyki będzie zatem wykazanie lokalnej przyczynowości, uchwycając powiązania pomiędzy różnymi procesami społecznymi. Z drugiej strony, w świecie społecznym nic nie jest na tyle unikalne, by nie dało się tego ująć w pewne ogólniejsze, teoretyczne ramy, poprzez wyabstrahowanie wzorców znaczącego działania z lokalnego kontekstu i konceptualizowanie „mechanizmów społecznych” jako typów idealnych, które mogą być użyteczne również w analizie innych przypadków (Ławniczak, 2018a; Pouliot, 2015).

Śledzenie praktyki ma pozwolić ustalić, dlaczego pewna praktyka (a nie jakaś inna) stoi za interesującym nas zjawiskiem czy procesem. Brakuje tu obecnego w śledzeniu procesu aspektu weryfikacji, co wiąże się z ujęciem epistemologicznym, w którym można mówić o wiarygodności generalizacji jedynie na poziomie skontekstualizowanych praktyk, to znaczy zgodności ich ujmowania z materiałem empirycznym. Na poziomie typów idealnych nie mogą być one prawdziwe ani fałszywe, a jedynie mniej lub bardziej użyteczne (Ławniczak, 2018a; Pouliot, 2015).

Jednym z tematów z omawianego tu obszaru, w którym zwrot praktyczny może okazać się szczególnie wartościowy, jest zagadnienie konsensusu w Radzie UE. Mimo sformułowania szeregu wyjaśnień, popartych różnymi teoretycznymi stanowiskami, problem ten pozostaje aktualny i warty uwagi. Z perspektywy badań zwróconych ku praktykom, słabością dotychczasowych ujęć konsensusu w Radzie jest niewystarczające uwzględnienie sprawczości urzędników – postrzeganie negocjatorów jako związanych instrukcjami ze stolic bądź normami grupowymi i realizujących pewien odgórny scenariusz prowadzący do konsensusu.

Zwrot praktyczny daje narzędzia pozwalające inaczej spojrzeć na ten problem. Skupiając się na ugruntowanym rozumieniu konsensusu, przez ludzi, których dzia-

łania faktycznie przynoszą konsensualne decyzje, badania prowadzone w ten sposób dają szansę lepszemu zrozumieniu tego, czym w istocie jest konsensus w Radzie i z jakimi napięciami, np. względem zasad międzyrządowej reprezentacji, wiąże się jego praktykowanie. Empiryczny charakter takich badań pozwoliłby również wejść w dialog z wcześniejszymi wyjaśnieniami lub dodać im kontekstu. Co więcej, badania zwrócone ku praktykom mogą ujawnić hierarchie ukryte w porządku społecznym. Socjalizacja nie zawsze prowadzi do powstania harmonijnych, bezkonfliktowych grup. Praktyki mogą podtrzymywać przywileje, wykluczenie i różne formy dominacji. Może to mieć również znaczenie dla sposobu, w jaki praktyka konsensusu jest wykonywana w Radzie.

Podsumowanie

Niniejszy artykuł przedstawił argumentację na rzecz zwrócenia się ku praktykom w badaniu procesu decyzyjnego i socjalizacji w Radzie Unii Europejskiej – a pośrednio szerzej, w całym obszarze studiów nad integracją europejską. Przedstawiono w nim główne założenia zwrotu praktycznego oraz spójnej z nim metodologii interpretatywistycznej. W artykule porównano to podejście z bardziej konwencjonalnym sposobem analizowania takich zagadnień, jak socjalizacja i podejmowanie decyzji na poziomie ponadnarodowym. Zwrócono przy tym szczególną uwagę na możliwości badawcze, jakie oferuje zwrot praktyczny.

Zwrot praktyczny oznacza przede wszystkim skupienie na tym, co i jak robią jednostki, jednak zawsze z perspektywy ich społecznego zakorzenienia. W odróżnieniu od innych pozornie podobnych podejść, zwrot praktyczny obiecuje dostarczyć badaczkom i badaczom konceptualnych i metodologicznych narzędzi, pozwalających, z jednej strony, przełamać istniejące wcześniej ograniczenia, a z drugiej, dostrzec nowe sposoby rozumienia i wyjaśnienia zjawisk i procesów zachodzących w ramach integracji europejskiej. Zwrot praktyczny wyróżnia zatem skupienie na procesach, zainteresowanie wiedzą towarzyszącą i jej zbiorowym charakterem, jak również podkreślanie tego, że wykonywanie praktyk posiada istotne aspekty materialne, jest ściśle związane ze ustanawianiem zróżnicowanego porządku społecznego, a jego poprawność jest oceniana. Każdy z tych elementów może być wykorzystywany w badaniach jako teoretyczny punkt zaczepienia. Przykładowo, zwrócenie uwagi na znaczenie poprawnego lub niewykonywania praktyk społecznych może być inspiracją do nowego spojrzenia na niektóre decyzje podejmowane w organach UE (Ławniczak, 2021).

Bibliografia

- Adler-Nissen R. (2016a), *The Social Self in International Relations : Identity, Power and the Symbolic Interactionist Roots of Constructivism*, „European Review of International Studies”, t. 3, nr 3.
- Adler-Nissen R. (2016b), *Towards a Practice Turn in EU Studies: The Everyday of European Integration*, „JCMS: Journal of Common Market Studies”, t. 54, nr 1.

- Adler E. (2008), *The Spread of Security Communities: Communities of Practice, Self-Restraint and NATO's Post-Cold War Transformation*, „European Journal of International Relations”, t. 14, nr 2.
- Adler E., Pouliot V. (2011), *International practices*, „International Theory”, t. 3, nr 01.
- Beach D., Pedersen R. (2013), *Process-Tracing Methods. Foundations and Guidelines*, University of Michigan Press, Ann Arbor, MI.
- Bennett A., Checkel J. T. (red.) (2015a), *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Bennett A., Checkel J. T. (2015b), *Process tracing*, w: *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool*, red. A. Bennett, J. T. Checkel, Cambridge University Press, Cambridge.
- Bueger C., Gadinger F. (2015), *The Play of International Practice*, „International Studies Quarterly”, t. 59, nr 3.
- Feldman M. S., Orlikowski W. J. (2011), *Theorizing Practice, Practicing Theory*, „Organization Science”, t. 22, nr 5.
- Fouilleux E., Maillard J. De, Smith A. (2005), *Technical or political ? The working groups of the EU Council of Ministers*, „Journal of European Public Policy”, nr 4.
- Fujii L. A. (2017), *Interviewing in Social Science Research. A Relational Approach*, Routledge, New York.
- Gałąanek A. (2018), *Metoda śledzenia procesu i mechanizmy przyczynowe w badaniu stosunków międzynarodowych*, „Przegląd Politologiczny”, nr 2.
- George A. L., Bennett A. (2005), *Case Studies, Theory Development in the Social Sciences*, MIT Press.
- Grøn C. H., Salomonsen H. H. (2015), *Who's at the table? An analysis of ministers' participation in EU Council of Ministers meetings*, „Journal of European Public Policy”, t. 22, nr 8.
- Häge F. M. (2008), *Who Decides in the Council of the European Union ?*, „JCMS: Journal of Common Market Studies”, t. 46, nr 3.
- Häge F. M. (2013), *Coalition Building, Consensus in the Council of the European Union*, „British Journal of Political Science”, t. 43, nr 03.
- Hay C. (2011), *Interpreting interpretivism interpreting interpretations: the new hermeneutics of public administration*, „Public Administration”, t. 89, nr 1.
- Hay C. (2016), *Process tracing: a laudable aim or a high-tariff methodology?*, „New Political Economy”, t. 21, nr 5.
- Heisenberg D. (2005), *The institution of „consensus” in the European Union: Formal versus informal decision-making in the Council*, „European Journal of Political Research”, t. 44, nr 1.
- Hopf T. (2010), *The logic of habit in International Relations*, „European Journal of International Relations”, t. 16, nr 4.
- Jackson P. T. (2011), *The Conduct of Inquiry in International Relations*, Routledge, New York.
- Kratochwil F. (2006), *Constructing a New Orthodoxy? Wendt's 'Social Theory of International Politics', the Constructivist Challenge*, w: *Constructivism and International Relations*, red. S. Guzzini, A. Leander, Routledge, London.
- Lempp J., Altenschmidt J. (2008), *The Prevention of Deadlock through Informal Processes of 'Supranationalization': The Case of Coreper*, „Journal of European Integration”, t. 30, nr 4.
- Lewis J. (2003), *Institutional Environments, Everyday EU Decision Making: Rationalist or Constructivist?*, „Comparative Political Studies”, t. 36, nr 1–2.
- Lewis J. (2010), *Strategic Bargaining, Norms and Deliberation*, w: *Unveiling the Council of the European Union. Games Governments Play in Brussels*, red. D. Naurin, H. Wallace, Palgrave, Basingstoke.

- Ławniczak K. (2013), *Process tracing. Śledzenie mechanizmów przyczynowych*, w: *Metody jakościowe i ilościowe w badaniu organizacji i działania Unii Europejskiej*, red. K. Ławniczak, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Ławniczak K. (2015), *Socialisation and decision-making in the Council of the European Union*, „Przegląd Europejski”, t. 38, nr 4.
- Ławniczak K. (2017), *Społeczne zakorzenienie aktorów procesu podejmowania decyzji w Radzie Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- Ławniczak K. (2018a), *Śledzenie procesu w badaniach politologicznych. Warianty i potencjał zastosowania*, „Przegląd Politologiczny”, nr 1.
- Ławniczak K. (2018b), *Socialisation and legitimacy intermediation in the Council of the European Union*, „Perspectives on Federalism”, t. 10, nr 1.
- Ławniczak K. (2019), *The practice turn contribution to socialisation and decision-making research in EU studies*, „Online Journal Modelling the New Europe”, nr 2.
- Ławniczak K. (2021), *Konsensus i jego brak w Radzie Europejskiej – analiza przypadku reelekcji Donalda Tuska w 2017 r. z perspektywy zwrotu praktycznego*, „Rocznik Integracji Europejskiej”, nr 15.
- Manners I., Whitman R. (2016), *Another Theory is Possible: Dissident Voices in Theorising Europe*, „JCMS: Journal of Common Market Studies”, t. 54, nr 1.
- Navari C. (2011), *The concept of practice in the English School*, „European Journal of International Relations”, t. 17, nr 4.
- Pouliot V. (2008), *The Logic of Practicality: A Theory of Practice of Security Communities*, „International Organization”, t. 62, nr 2.
- Pouliot V. (2015), *Practice tracing*, w: *Process Tracing: From Metaphor to Analytic Tool*, red. A. Bennett, J. T. Checkel, Cambridge University Press, Cambridge.
- Pouliot V., Cornut J. (2015), *Practice theory and the study of diplomacy: A research agenda*, „Cooperation, Conflict”, t. 50, nr 3.
- Reh C., Héritier A., Bressanelli E., Koop C. (2013), *The Informal Politics of Legislation*, „Comparative Political Studies”, t. 46, nr 9.
- Ringmar E. (2014), *The search for dialogue as a hindrance to understanding: practices as inter-paradigmatic research program*, „International Theory”, t. 6, nr 01.
- Rorty R. (2009), *Przygodność, ironia i solidarność*, Wydawnictwo W.A.B., Warszawa.
- Sandberg J., Alvesson M. (2011), *Ways of constructing research questions: gap-spotting or problematization?*, „Organization”, t. 18, nr 1.
- Schaffer F. C. (2014), *Ordinary language interviewing*, w: *Interpretation and method. Empirical research methods, the interpretive turn*, red. D. Yanow, S. Schwartz-Shea, Routledge, London–New York.
- Schaffer F. C. (2015), *Elucidating Social Science Concepts*, Routledge, New York.
- Schwartz-Shea S. (2015), *Interpretive Social Science*, w: *The Encyclopedia of Political Thought*, red. M. Gibbons, John Wiley & Sons, Hoboken.
- Schwartz-Shea P., Yanow D. (2009), *Reading and writing as method: In search of trustworthy texts*, w: *Organizational Ethnography: Studying the Complexity of Everyday Life*, red. S. Ybema, D. Yanow, H. Wels, F. Kamsteeg, London.
- Schwartz-Shea P., Yanow D. (2012), *Interpretive Research Design. Concepts and Processes*, Routledge, New York.
- Shore C. (2011), *‘European Governance’ or Governmentality? The European Commission and the Future of Democratic Government*, „European Law Journal”, t. 17, nr 3.
- Tosiek P. (2016), *Administracja rządowa państwa członkowskiego w organach przygotowawczych Rady Unii Europejskiej. Perspektywa politologiczna*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.

- Wendt A. (2008). *Spoleczna teoria stosunków międzynarodowych*, Wydawnictwo Naukowe SCHOLAR, Warszawa.
- Yanow D., Schwartz-Shea S. (red.) (2014), *Interpretation and method. Empirical research methods, the interpretive turn*, Routledge, New York.
- Zürn M., Checkel J. T. (2007), *Getting socialized to build bridges: constructivism, rationalism, Europe, the nation-state*, w: *International Institutions and Socialization in Europe*, red. J. T. Checkel, Cambridge University Press, Cambridge.

Streszczenie

W ostatnim czasie w studiach europejskich coraz intensywniej poszukuje się nowych podejść badawczych w myśl hasła „inna teoria jest możliwa”. Jednym z nich może być zwrot praktyczny (*practice turn*). Niniejszy artykuł prezentuje ten zwrot jako ruch teoretyczny i metodologiczny daleko wykraczający poza podkreślenie znaczenia badań terenowych w studiach nad UE. Pokaże on, co wyróżnia badania skupione na praktykach i co oferują one badającym UE. W szczególności, na przykładzie badań dotyczących podejmowania decyzji w Radzie Unii Europejskiej, artykuł wskazuje rozwiązania, jakich zwrot praktyczny dostarcza dla niektórych problemów, jak również wyjścia ze ślepych uliczek, charakteryzujących obecnie ten obszar.

Słowa kluczowe: konstruktywizm, metodologia interpretatywistyczna, metody interpretatywistyczne, nadawanie znaczenia, praktyka społeczna

Practice turn in European studies – assumptions and potential applications

Summary

Seeking for new research approaches becomes ever more intensive in European studies, following the promise that “another theory is possible”. One of such approaches is practice turn. This paper presents practice turn as not simply a call for more field research but a far more ambitious theoretical and methodological move. It shows how practice-oriented research differs from other approaches and what it offers the researchers studying the EU. Research concerning the decision-making processes in the Council of the European Union serves as an example to demonstrate solutions which practice turn delivers to certain problems and limitations inherent in this area.

Key words: constructivism, interpretive methodology, interpretive methods, meaning-making, social practice

